

ծախսարկղից է: Ահա այդ պատճառաւ Յանձնախուժմբ ժողովրդային, ազգային ձեռնարկ մ'ընել կ'ուզէ զայն՝ դիմելով համալիարհի հայութեան և ընդհանուր ազգաց գեղարուեստասէր և հասլասէր դասակարգին: 2000 կտոր նկարներու և զծագրութիւններու զունաւոր և սեւտիպ տպագրութիւնն, ինչպէս նաև հեղինակին ուսումնասիրութեան հրատարակութիւնը, որ պատկանելի մեծադիր հատոր մը պիտի կազմէ, մօտաւորապէս 20000 տոլարի ծախք մը կը պահանջէ, զոր Յանձնախուժմբ կը յուսայ հաւաքել նուիրատուութեանց և բաժանորդագրութեանց միջոցաւ: Հրապարակ հանուած են մէյմէկ տոլարոնց «Նուիրատուներ»։ տարբ տողար կամ աւելի նուիրողներուն անունները պիտի նշանակուին հրատարակելի հատորին սկիզբը: Բաժանորդագրութեան գինը սահմանուած է 50 տոլար իւրաքանչիւր օրինակի համար, իսկ զորքը պիտի հրատարակուի երբ պահանջուած ծախքին երկու երրորդը գոյանայ: Կը մաղթինք որ օր մ'առաջ հրապարակ ելլէ այսպիսի ազգօգուտ ու պատուաբեր հրատարակութիւն մը, որուն ներկայ նմոյշ — ծանուցումն անգամ այնքան արժանաւոր է գովութեան: Կը պարուհակէ գեղեցիկ վիմատիպ դիմանկար մը Նկարիչ-Բանասէր յոբելեարին, համառօտ կենսագրական գծերով, իւր արուեստին վրայ ուսումնասիրական տեսութեամբ և իր գործին մասին հայ և օտար հեղինակաւոր անձանց կարծիքներու ամփոփմամբ հանդերձ: Ասոնց հետ ազուցուած են Ֆէթվաճեանի հնագիտական նկարներէն նմոյշներ՝ գեղեցիկ չորս պատկերներ, զունատիպ Հոսունսի վանք (Թ. դարու վերջ — 896), Ալպուղամբնեց Ս. Գրիգորի (Թ. դարու վերջ — 994), Մայր Եկեղեցի Անուշ (Թ. ԺԱ. դար), Տիկորի Ս. Երրորդորհիւն (Ձ. դար) և երկու սեւտիպ նկարագրական տիպարներ՝ Անտարսն կարդացող հայ քահանան և Տրապիզոնցի հայունին, զանց անելով իշխատակել հնագիտական յուշարձանները՝ խոյակի, պատուհանաց, դրասանգներու և արժուենշան քանդակաց նմանահանութեամբ:

Հ. Թ. ԱՆԻՐԵՐ

ԱՅԼԵԻԱԹԻՔ

ՆԵՐԿԱՅ ԱՆԻՇԻԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ե.

(Շար. տես Բազմ. 1924, էջ 342)

□ □ □

Ընկերվարական կազմակերպութիւն մը անբաւական է լուծելու ընկերային և բարոյական հարցերը: Ընկերվարական կարկառուն դէմը մը, Թուրքիոյ, հանճարեղ գործով մը (Il delitto e la questione sociale) կը հաստատէր որ ընկերվարական քաղաքին մէջ ոճիւր գոյութիւն պիտի չունենայ: Ուրիշ նոյնքան հեղինակաւոր ընկերվարական մը, Էնրիք Թէրզի, հերքեց այդ լաւատեսութիւնը՝

Բժշկութեան յառաջդիմութիւնը կը նուազեցնէ մահերու վաղահաս ժամը, նախատեսել կու տայ հիւանդութիւնները, որոնք սակայն չեն անհետանար: Ամէն կլիմայի տակ հիւանդութիւն կայ:

Ուրիշ ընկերվարական մը, Պիսուլաթի, կը պնդէր Թէ ընկերվարական քաղաքին մէջ հանրային և անհատական բարոյականները պիտի նոյնանան: Անհատին եւրպիտի նոյնանայ հանրային եսին հետ, քաղաքացիական առաքինութիւնները պիտի տիրապետեն անհատական կենքերին:

Ինչպէս կարելի է պնդել որ համայնք մը և անհատ մը միևնոյն օրէնքներով կը կառավարուին: Անշուշտ ընկերային ազդակը մեծ ազդեցութիւն ունի անհատին վրայ, բայց չի կրնար ջնջել մարդաբանական ազդակը: Մարդը դարերու ընթացքին կոկոկած, ձեռած է և չի կրնար վերածուիլ զրահաշուական տարագի մը: Անկարելի է ջնջել ժառանգական անհաւասարութիւնները, բնածին յատկութիւնները: Որքան ատեն որ մարդոց մէջ գո-

1. — Փարիզ 1924, տպ. Յակոբ Բ. Թիւրապեան. էջ 45:

2. — Նիւ Եօթ, Արշակ Ֆէթվաճեանի Յոբելեանական կնիք. Յանձնախուժմբ. էջ 30:

1. E. Ferri: Socialismo e criminalità, Fratelli Bocca.

յութիւն ունենան բարոյական և մտաւորական տարբերութիւններ՝ ընկերութեան մէջ պիտի գտնուին անհաստատութիւն, նախանձ, պայքար, դժգոհութիւն։ Անկարելի է արտաքին ոյժերով ստիպել մարդն ապրելու՝ տրուած բարոյականի մը համեմատ, իթէ ներքին մարդը պատրաստուած չէ։ Դաւաւոր սպառնալիքները, օրէնքներու կապանքները, կրօններու անհղ սաստեղը անբաւական եղած են զսպելու ներքին զազանը։ Մարդն հետզհետէ կը ձերբազատուի անասնութենէն՝ կամաւոր ճիգերով ներքին կարգապահութիւն մը ստանալով։

Պորժնականի մէջ առանց նուիրագործման բարոյական մը դրական արդիւնք մը չ'ունենար։

Ընկերավարութիւնը անզտանալով մարդկային հոգեկան պարբերուն՝ կը ջնջէ ամէն իտեպ, ամէն յոյս, ամէն հաւատք։ Մարդկային կեանքը, անհատական և հանրային գործունէութիւնը, կը վարուի մեքենականութեամբ, միակ նպատակ ունենալով վսեմեղը, օրուան հացը։ Ինչ արժէք ունի այն ատեն կեանքը, կ'արժէ ապրիլ անմարիթար, սունկի մը նման։ « Վերցուցէք կրօնի միթիարութիւնը, կ'ըսէ Ֆլէյքս Լը Տանթէք, ֆրանսացի ականաւոր միապաշտ կենսաբանը, և ահա ցան ու տառապանքը անհանդուրժելի պիտի ըլլան »։

Քրիստոնէութիւնը կը մնայ միակ բաւասանը ներկայ անիշխանութեան, ընկերային վէրքերու դարմանման։ Չրի յայտարարութիւն մը չէ ասիկա, այլ պատմական իրողութիւն մը։ Երկու դարերէ ի վեր ազատախոհ անձեր կը կարծեն ծառայած ըլլալ յառաջդիմութեան և ազատութեան՝ քանդելով հոգիներու մէջ քրիստոնէական սկզբունքները։ Եթէ նախապաշտութիւնը յաղթանակէ, հաւատքը ստուերանայ և ոյժի համոզումը դառնայ զանգուածներու շարժիչը, մեր ամէնէն նուիրական իսկալները պիտի ցնդին յարդի բոցի մը նման։

Իտալացի հոյակապ պատմաբանը, Ֆլէքս րէթօ, մեկնելով հոռմէական կայսրութեան

անկումը՝ կը յայտարարէր թէ քաղաքակրթութիւններու հոգեվարքը երկար կը տևէ։ Ծակատազրական չէ անոնց մահը, բայց կարելի է որ յանկարծակի անհետին՝ երբ գոյութեան պայմանները պակսին։

Արդ, ո՞րն է մեր քաղաքակրթութեան անկունաքարը, ուրկէ կը բխի զայն յատկանշող իտեպը. — Քրիստոնէութիւնը։ Մեր քաղաքակրթութեան իտեպներն են համերաշխութիւն, մարդկային անձնաւորութեան և ազատութեան յարգանք, ընկերային համագործակցութիւն՝ ազգի մը մէջ, ազգերու համագործակցութիւն՝ մարդկութեան մէջ։ Իր վսեմագոյն մասերով մեր քաղաքակրթութիւնը քրիստոնէական հոգւոյն արտացոլումն է։ ԺԸ. դարու ռաժկավարութիւնն արդիւնք է քրիստոնէական քաղաքակրթութեան։

Տիպուա Ռիշմոն քանախօսութիւններու շարքով մը ի վեր հանեց քրիստոնէութեան դերը փորձառական գիտութեանց յառաջդիմութեան մէջ։ Փորձարկութիւնը հինքուն անծանօթ ըլլալով՝ պատճառականութեան սկզբունքով քիչ կը զբաղուէին։ Բնութեան ամէնէն հաստատ երևոյթները բացատրելու համար կը բաւականացնէին հարելու նոր աստուածութիւն մը։ Այս առթիւ հոյակապ բնապատումը կը յիշէ Պիդատոսի և Յիսուսի տեսակցութիւնը. « Աշխարհ եկած էմ վկայելու ճշմարտութեանը, կ'ըսէ Յիսուս. — Ինչ է ճշմարտութիւնը, կը հարցնէ սեկսպտիկ Հոռմաքեցին. և Յիսուս բարձրացաւ խաչին վերայ »։ Այն օրէն ծնաւ գիտութեան և կրօնի մէջ ճշմարտութեան համար զոհուելու գաղափարը։

Քրիստոնէութիւնը հաստատեց մարդուն իրաւունքները։ Ներկայ ազատական ըմբռնումները կը պարտինք անոր։ Ֆրանսացի մատենագիր մը կը վկայէր՝. « Անշուշտ քրիստոնէութիւնը հիմնեց մարդուն իրաւունքները։ Յաճախ կրկնեցի ասիկա, բայց ինձմէ առաջ թէնն ալ կրկնած էր,

իսկ Մօնթէսքիէօ հաստատած էր արդէն թէնէն շատ առաջ»:

Ըմբռնելով կրօնի կենսատու դերը՝ ընկերային օգտապաշտութեան (pragmatisme social) դպրոցը կը վերածէ հաւաքարանութեան մը: «Ընկերային հարցը բարոյական հարց մըն է, արդ բարոյական հարցը կրօնական հարց մըն է, ուրիշն ընկերային հարցը կրօնային է»: Կրօնով կարելի է բարձրացնել բարոյականը և հետեւաբար լուծել ընկերային հարցը: Ամէն անգամ որ կրօնը կը կորսնցնէ իր բազինները, ընկերութիւնը կը խռովի, մարդն իր աստուածը կը դառնայ, քայքայումը կը հասնի Ռոպէսթիէօ հակակրօններու դէմ խանդավառ ճառ մը խօսելով կը յայտարարէր, որ անիշխանութիւնը՝ քաղաքական հետեւանըն էր անկրօնութեան: (1703 Նոյեմբեր 22ին)՝

Թէն բարձրագոյն վարժապետանոցի սեղաններուն վրայ Աւետարանը կը սեպէր «Բօգմա» մը և կը հեզէր ջերմեանդ դասընկերները: Տարիներ ետք ընդունելով Քապանիսի տեսութիւնը, կը զրէր թէ «ուղիղ կ'արտաթորէ մոռածումը, ինչպէս լեարդը՝ մաղձը»: Բայց Արտանի աղէտն ու Բարիզի Համայնքը սթափացոյցին զինքը: Խմստասէր միտք՝ ուղեց թափանցել Պրանսայի աղէտին պատճառներուն: Քսան տարիներու յոգնաշան աշխատութեամբ վերջացուց իր վերջին գործը հետեւեալ եզրակացութեամբ:

«Այսօր, տասնհոթ դարեր վերջ ալ, երկու ցամաքամասերուն վրայ.... քրիստոնէութիւնը կ'ազդէ ինչպէս երբեմն Գալիլէի արհեստաւորներուն վրայ և մինեոյն կերպով՝ եւասիրութիւնը փոխելով այլասիրութեան: Յունական, կաթոլիկ, բողոքական պատեանին տակ, քրիստոնէութիւնը հոգեւոր գործարանն է 400 միլիոն անհատներու, անհրաժեշտ զոյգ թեւերը բարձրացնելու համար մարդն ինքն»

Իրմէ վեր, իր սողոսկուն կեանքէն և սահմանափակ հորիզոններէն վեր, առաջնորդելու համար համբերութեամբ, համակերպութեամբ և յոյսով մինչև հանդարտութիւն, ժուժկալութենէն, մարքութենէն և բարութենէն անդին մինչև զոհողութիւն, անձնանուիրում: Միշտ և ամենուրեք, տասնհոթ դարերէ ի վեր, հազիւ թէ այդ թեւերը կը սայթաքին կամ կը ջլատուին՝ հանրային և անհատական բարբերը կը խաթարեն: Խտալիոյ մէջ վերածնութեան ատեն, Անգլիոյ մէջ վերանորոգման, Պրանսայի մէջ Գոնվաւսիոնի և Տիւրքոստի տակ մարդը դարձաւ կոտպաշտ, ինչպէս առաջին դարուն: Մի և Նոյն ատեն կ'ըլլար հեշտամուլ և բիրտ՝ Օգոստոսի և Տիբերիոսի ժամանակին նման: Անգլութիւն և զգայականութիւն կը տրւէր ամէն տեղ և ընկերութիւնը կը դառնար յոռի միջովայր մը: Այս տեսարանը մօտէն տեսնելէն ետեւ, կարելի է գնահատել քրիստոնէութիւնը, որ մեր ընկերութիւններու մէջ ներմուծեց ամօթխածութեան, քաղցրութեան մարդկային զգացումները, և պահպանեց պարկեշտութիւնն ու արդարութիւնը: Այս դերը չեն կարող կատարել ոչ բանականութիւնը, ոչ զբական մշակոյթն ու արուեստը, ոչ նոյն իսկ աւատական, զինուորական և ասպետական պատիւը, ոչ մէկ օրինագիրը, ոչ մէկ վարչութիւն, ոչ մէկ կառավարութիւն: Միայն քրիստոնէութիւնը մեզ կրնայ պահպանել անկումէ մը, կեցնել մեր անզգալի սահիւր, որով մեր ցեղը կը յետադիմէ անդադար և իր բոլոր ծանրութեան դէպի իր հիմնայատակը»:

Ընկերային օգտապաշտներու համաձայն քրիստոնէութիւնն անհրաժեշտ պայման մըն է ընկերութեան խաղաղ կեանքին: Հաւատացեալ քրիստոնեայ ըլլալու է, որովհետեւ քրիստոնէական հաւատքը օգտակար է ընկերութեան: Ազատախոհութիւնն ու

1. L. Blanc: Hist. de la Rév. Française, t. II p. 378.

2. Taine: Les Origines de la France contemporaine, t. XI, Eglise.

անկրօնութիւն կը քայքայեն ընկերութիւնը:

Սակայն քրիստոնէութիւնը սերմին է. բեղմնատուրուելու համար պէտք ունի նըւ պատաստար գետինի մը: Նախապէս պատաստելու է գետինը, յետոյ սերմանելու է: Այդ գետինը անհատն է, Բարեփոխելու է նախապէս անհատը, պատրաստելու է մարդը: Անհատն ըմբռնելու է որ ընկերութիւնը թշնամի մը չէ, այլ ոստանափայտ մը (tremplin) բարձրանալու, թէ իր նուիրական պարտականութիւնն է ինքզինք բարձրացնել: Լոնտոնի մէջ հաւաքուած էին հազարաւոր dockerներ, իրենց պետը, Պէն թիւէթ, կ'ըսէր. «Եթէ կը պայքարինք աւուրչէք բարձրացման համար, ո՛չ թէ մտնելու այլ լաւագոյն կեանք մը վարելու համար է, կեանք մը համապատասխան մարդկային տեսակի արժանաւորութեան»:

Բարբոս ու զրամատէր ըմբռնելու են թէ կեանքի նպատակը միլիոններ դիզելը չէ, այլ զանոնք գործածել ընկերային բարենպաստակ հաստատութիւններու, բարձրացնելու նմանները, անոնց ընձեռնելով անհրաժեշտ պայմանները:

Ռամկավարական զարուն մէջ մարդիկ քաղաքական հաւասար իրաւունքներ ունին: Որպէս զի ուսմավարութիւնն ամբողջավարտութեան չփոխուի, անհատն ու ամբողջը չըլլան ամբողջավարտներու գետին, անհրաժեշտ է որ անհատն ստանայ իր յոռի կողմերը սանձելու կարող կամք մը, զոհողութեան ոգին արծարծող դաստիարակութիւն մը, մէկ խօսքով ուժեղ նկարագիր մը՝ հաստատուն սկզբունքներ և անյողզող կամք:

Քրիստոնէութիւնն անտարբեր է ընտանեկան կազմակերպութեան հանդէպ: Ան կը նուիրագործէ հաւատարմապէս նահապետական ընտանիքն Արեւելքի մէջ, և Արեւմուտքի ժողովուրդներու զանազան ընտանեկան կազմակերպութիւնները: Արդ, ընտանիքը կազմակերպուելու է՝ անհատին հայթայթելու համար կարելի եղածին չափ շուտ ինքնիրեն վրայ յենելու, ձեռներէց ոգի

ունենալու, կամքն ու կորովը կազմելու յատկութիւնները:

Պետութիւնն ու ընկերութիւնը սահմանափակելու են իրենց ազդեցութիւնները, դառնալու են օժանդակներ և ո՛չ թէ ճշնշողներ: Ներկայ ընկերութիւնը հաշտեցնելու է պետականութիւն և ուսմավարութիւն, հեղինակութիւն և անհատական ազատութիւն:

Անցեալ դարեր ստոյկեաններ սորվեցուցին համակերպիլ ճակատագրին, հրաժարիլ վայելքներէն և տոկալ ցաւին: Երկայի հետեղները կը հրաժարին ճիգէն: Քրիստոնէութիւնը քարոզեց ընդունիլ ու ըրախութեամբ այս կեանքի ցաւերը: Ամէն ալ տառապանքը մագրուելու, կատարելագործուելու միջոց մը կը նկատեն: Տառապանքը յարակից է մեր կեանքին, անկարելի է չտառապիլ, ապրջանկութեան վայրկեաններ չանցնել: Սակայն այս բարոյականները կրաւորական են, անհատը ներկայ կեանքի պայմաններուն համաձայն պէտք ունի անելի ներգործական բարոյականի մը: Հանգուրժելու է կեանքի ամէն անակնկալներուն, բայց միշտ պայքարելով, միշտ աւելի զօրացած դուրս գալով ամէն պայքարէ, Համակերպութիւն և հրաժարում թերի են, ընդհակառակը չհամակերպելով կեանքի պայմաններուն, պայքարէն չխուսափելով մարդը ճգնելու է պրծիլ մէկէն և դիմելու է միւսին:

Պուրժէ անհատին անգրտունը չյարգելը ընկերային վէրք մը վը նկատուր: Ընդհակառակը «հրկիզելու է հանգրտանը», հասնելու համար իր իսկ ճիգով հոն՝ ուր կը յանգին բնութեան իրեն համար զծած սահմանները:

ԽՈՐԷՆ ԳՍՐԻԿԵԱՆ

Վ Ե Ր Զ

